

En aquest mapa i comentari només tenim en compte el lexema *unça* i la seva var. *onça*, centrant el nostre examen en el canvi de la vocal tònica.

L'*unça* és una 'unitat de pes', generalment amb una equivalència d'uns 30 grams, segons els inf. (10, 23, 79, 117, 147, 165); en cat. ant. també era una 'moneda d'or que pesava una unça' (DCVB); el mot deriva del llat. ŪNCIA 'dotzena part d'un tot' referit tant a pes com a moneda, amb evolució normal cap a *onça* (com ŪMBRA > *ombra*, LŪPU > *llop*), d'àrea occ. (var. *on*[θ]a 100, 108, 132, 138, 139, amb [θ] < ci) i que es troba sobretot en autors i lexicògrafs antics occidentals (*Costums de Tortosa*, on alterna amb *unça*; *Furs de València*; Agramont, 1348, ap. Veny, 1971; Busa-Nebrija, 1507; Sanelo, 1802; Lamarca, 1839; Escrig, 1851; Pla, 1880); congènere fonètic del cast. *onza*, port. *onça*, gall. *onza*, fr. *once*, oc. *onsa*, it. *oncia*; una prova del seu arrelament, a més de la doc., és la formació de parèmies ("El mal entra per arrobes y sen va per onses", des de Lamarca, 1839; "'En Quart, mai apleguen a onça", fent un joc de paraules amb el topònim Quart de Poblet i el quart d'unça", DCVB). En canvi, la var. *unça*, pròpia del cat. or., presenta una [u] anòmala; al nostre parer, seria deguda a una pressió culta, semblant a la que ha provocat alternances com *oltra/ultra*, *porga/purga*, *colpa/culpa*, sense oblidar que les receptes es feien en llat. (*uncias*) fins al s. xv (Veny, 1971: 179); però s'han proposat altres explicacions:

assimilació a la [u] de l'article indeterminat en el context *un 'unça* (Fouché, 1924 a: 51; Moll, 1952: 88), de difícil acceptació; tancament de [o] > [u] davant el grup de tres consonants dentals (-nts), com en *engrunça* (< cèltic *CRONTIAT), *acunça* (< COMPTIAT), *escurça* i *escurçó* (pl. *corts > *curts* → sg. *curt*, com pl. *monts > *munts* → sg. *mut*) (Coromines, 1971: 252), proposta que tampoc es pot acceptar sense un estudi aprofundit de cada cas (d'altra banda, compari's *unça* amb *onze* [< UNDECIM], on no s'ha tancat la o).

Alguns aclariments respecte de possibles discordances entre doc. or./occ. i la respectiva àrea: en Busa apareix *onça*, d'acord amb aquest resultat que trobem en el Solsonès (Cardona [41] i Sant Llorenç de Morunys [103]), d'on sembla que era l'autor de la traducció del diccionari de Nebrija; la presència de *onça* al costat de *unça* en Lacavalleria ("Unsa o onsa"; però totes les unitats de la microestructura apareixen amb *unsa*) és deguda a un calc del *Thesaurus* de Torra (1640) que acull var. occ. del diccionari de Font, on figura *onça* (cf. Veny, 1993 c).

La divisió d'isoglosses situa *onça* en el cat. occ. i punts del sud del cat. or. que alberga *unça* tant en la part peninsular com en la insular (inclòs l'alg.). Constitueix un exemple més d'articulació que separa el cat. occ. de l'or., com *junc/jonc*, *colze/colzo*, *hòmens/homes*, etc. (cf. Veny, 2002 b: 19-20 i Veny/Massanell, 2015); la solució *onça* del cat. occ., coincidint amb *onza* de l'arag. i el cast., fa pensar en una àrea de continuïtat que uneix les dues àrees, com passa amb *junc = junco*, *espill = espejo*, *romer = romero*, *xic = chico*, *corder = cordero*, etc.: la doc. sovint, com en el cas de *onça*, abona aquesta interpretació, que inicialment afectaria el cat. nord-occ., estès ulteriorment al val. per transferència de població.

Unça és l'únic mot normatiu des del DOrt, 1917.

